

АКТУАЛЬНЫЯ ПРАБЛЕМЫ ГІСТОРЫ І КУЛЬТУРЫ

ВЫПУСК 3

ВЯЛІКАЕ КНЯСТВА ЛІТОВСКАЕ:

Заканадаўчае забеспячэнне
дзяржаўнага суверэнітэту

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ АКАДЭМІЯ НАВУК БЕЛАРУСІ
Інстытут гісторыі

АКТУАЛЬНЫЯ
ПРАБЛЕМЫ

ГІСТОРЫІ
І КУЛЬТУРЫ

ЗБОРНІК НАВУКОВЫХ АРТЫКУЛАЎ

Заснаваны ў 2018 годзе

ВЫПУСК 3

**ВЯЛІКАЕ КНЯСТВА МІТОЎСКАЕ:
Заканадаўчае забеспячэнне
дзяржаўнага суверэнітэту**

Мінск
«Беларуская навука»
2022

ЗМЕСТ

Спіс скарачэнняў	3
Прадмова	5
Да гістарыяграфіі праблемы	12
<i>Людміла Мікалаева.</i> Погляд на ўзаемаадносіны Вялікага Княства Літоўскага з Польскім Каралеўствам канца XIV – сярэдзіны XVI ст. у польскай гістарыяграфіі	12
<i>Наталья Козловская.</i> Уніі ВКЛ і Польскага Каралеўства в XIV–XVI вв. в современной белорусской и польской историографии: сравнительный анализ	23
<i>Анастасія Скеп'ян.</i> Праблема уній у падручніках па гісторыі Беларусі ў XX – пачатку XXI ст.	38
Праблемы суверэнітэту і уніі з Польскім Каралеўствам	57
<i>Алег Дзярновіч.</i> «Дзень народзінаў» Вялікага княства: тытулатура вялікага князя літоўскага і праблемы суверэнізацыі ВКЛ у сярэдзіне XIII – першай палове XV ст.	57
<i>Ніна Скеп'ян.</i> Стаўленне да уніі з Каронай Польскай канцлераў Вялікага Княства Літоўскага ў сярэдзіне XV – першай трэці XVI ст.	82
<i>Аляксей Шаланда.</i> Канфлікт валынцаў з жамойтамі на Люблінскім сойме ў лютым 1569 г.	95
<i>Tomasz Kempa.</i> Litewskie poselstwo na Wołyń w 1572 r. – nieudana próba “naprawy unii”	105
<i>Константин Ерусалимский.</i> Иван Грозный и Люблинская уния (в свете посольской переписки России и Великого княжества Литовского).....	123
<i>Андрэй Самусік.</i> Уплыў Люблінскай уніі на развіццё адукацыі ў ВКЛ у апошняй трэці XVI – сярэдзіне XVII ст.	153
<i>Віталь Галубовіч.</i> Палітычныя інтарэсы «літоўскага народа» на соймах Рэчы Паспалітай (пагодле інструкцый шляхты беларускіх зямель Вялікага Княства Літоўскага 1630–1640-х гг.).....	164

<i>Яўген Глінскі.</i> «З тым кляйнотам з Кароны яшчэ ў часы Ягайлы ў Вялікае Княства Літоўскае прыйшлі...»: сапраўднае і легендарнае ва ўяўленнях аб польскім паходжанні асобных шляецкіх родаў ВКЛ у XVI–XVIII стет.	174
<i>Арсений Богатырёв.</i> Литовский канцлер Христофор Пац в 1670-х гг.: прежние оценки и новые данные	186
<i>Robert Kołodziej.</i> Czy w czasach Jana III Sobieskiego funkcjonował osobny sejm litewski?	196
<i>Аляксандр Ерашэвіч.</i> З гісторыі ўзаемаадносін Кароны Польскай і Вялікага Княства Літоўскага ў сферы публічных фінансаў у час панавання Станіслава Аўгуста Панятоўскага	207
<i>Святлана Марозава.</i> Леў Сапега на абароне дзяржаўнага суверэнітэту Вялікага Княства Літоўскага	231
Статут 1588 г.: заканадаўчыя гарантыі суверэнітэту ВКЛ і практыка яго выкарыстання	246
<i>Андрей Кузьмин.</i> О возможном общем источнике статей о смертной казни в Псковской судной грамоте 1467 г. и Судебнике Казимира IV Ягеллончика 1468 г.	246
<i>Таісія Доўнар.</i> Развіццё асноўных інстытутаў права ў Статуце Вялікага Княства Літоўскага 1588 г.	269
<i>Andrzej Zakrzewski.</i> Statut 1588 r.: gwarancja prawnej suwerenności Wielkiego Księstwa Litewskiego czy złudzenie?	281
<i>Константин Кутченко.</i> Применение норм Статута 1588 г. в смоленских землях	301
<i>Ніна Скен'ян.</i> Роля канцлера ў прыняцці Статутаў ВКЛ у XVI ст.	311
<i>Piotr M. Pilarczyk.</i> III Statut Litewski w praktyce sądowej Komisji Skarbu Wielkiego Księstwa Litewskiego	326
<i>Gitana Zujienė.</i> Ceremonie inauguracyjne woźnich i konsekwencje złamania ich przysięgi zgodnie ze Statutem Litewskim i orzecznictwem sądowym WKŁ pod koniec XVI – w pierwszej połowie XVII w.	337
<i>Aleksandra Skrzypietz.</i> Okoliczności uchwalenia koekwacji praw w 1697 r. Czy “zachowanie odrębności” nadal odpowiadało interesom szlachty Wielkiego Księstwa Litewskiego?	349
<i>Аляксеі Шаланда.</i> Геральдычная гравюра з тытульнага аркуша польскамоўнага выдання 1614 г. III Статута ВКЛ: паходжанне, змест, функцыі ...	366
<i>Оксана Коваленко.</i> Статут 1588 г. и правовой статус ремесленников Гетманщины XVIII в.	381
<i>Сяргей Сергачоў.</i> Кірункі рэгулявання будаўнічай дзейнасці ў артыкулах Статута ВКЛ 1588 г.	389

<i>Валянцін Голубеў. Статут ВКЛ 1588 г. аб этнасах-заснавальніках і ўнутрыпалітычнай арганізацыі дзяржавы</i>	400
<i>Яўген Казанцаў. Млынарства ў прававой сістэме ВКЛ.....</i>	412
<i>Віктар Чараўко. Тастаменты і пахавальная практыка насельніцтва Паўночнай Беларусі XVI–XVIII стст.: месца пахавання</i>	416
<i>Леся Худояр. Концепцыя прынцыпа равенства в нормах Статута 1588 г.....</i>	428
<i>Алена Барсук. Свабода веравызнання ў Статуце ВКЛ 1588 г. і практыка канфесійнага жыцця Рэчы Паспалітай.....</i>	433
<i>Ераішэвіч Аляксандр. Некаторыя заўвагі аб скасаванні Статута ВКЛ 1588 г. у губернях Беларусі</i>	444
<i>Юрый Грузіцкі. Кодыфікацыя іпотеки в Статутах Велікаго княжэства Літоўскаго.....</i>	475

ПРАБЛЕМЫ СУВЕРЭНІТЭТУ І УНІІ З ПОЛЬСКІМ КАРАЛЕЎСТВАМ

Алег Дзярновіч (Мінск, Беларусь)

«ДЗЕНЬ НАРОДЗІНАЎ» ВЯЛІКАГА КНЯСТВА: ТЫТУЛАТУРА ВЯЛІКАГА КНЯЗЯ ЛІТОЎСКАГА І ПРАБЛЕМЫ СУВЕРЭНІЗАЦЫІ ВКЛ У СЯРЭДЗІНЕ XIII – ПЕРШАЙ ПАЛОВЕ XV ст.

Пра тытул. Тытулатура манарха мае сімвалічнае значэнне. Гэта свайго роду публічная маніфестацыя статусу і ў пэўным сэнсе сведчанне знешнепалітычнай і культурнай арыентацыі. Паўнаважасны тытул патрабуе абавязковай легітымачыі, павінен атрымаць прававое афармленне, альбо, прынамсі, афіцыйнае прызнанне як з боку падданных, так і на міжнароднай арэне. У адваротным выпадку, выкарыстанне тэрмінаў, аналагічных тытулаванню, будзе не тытулам, а ганаровым азначэннем. Ад разнастайных ганаровых эпітэтаў і параўнаўчых азначэнняў тытул адрознівае таксама строгае афармленне і ўстойлівасць фармулёвак.

Такім чынам, уласна тытул валодае некалькімі важнымі характарыстыкамі, неабходнымі для паўнаты яго прававых функцый. Перш за ўсё, тытул мае быць *атрыбутыўным* – гэта значыць, валадар, які меў пэўны тытул, карыстаўся ім да канца жыцця ці пакуль не быў выгнаны. Другая рыса – гэта дзяржаўна-палітычная *канкрэтызацыя*, калі тытул прывязваецца не да персоны, а да канкрэтнага ўладання, дзяржання, «стала»-трону, што вельмі важна, тытул павінен быць легітымным і прызнавацца іншымі ўладарамі і манархамі.

1 Флюшкін А. П. Титулы русских государей. М. : СПб., 2006. С. 4.

У Вялікім Княстве Літоўскім праблема паходжання тытула манарха не такая адназначная, як падаецца, бо ўсталяванне гэтага тытула мела сваю тэмпаральнасць (расцягнутасць у часе) ды зменлівасць. Пры аналізе фактычнага матэрыялу звесткі пра тытулатуру можна падзяліць на тры катэгорыі: 1) тытул, які фігуруе ў дакументах канцылярыі манарха, гэта значыць у дакументах, якія зыходзяць ад імя манарха; 2) тытул, што выкарыстоўваецца ў замежных пасланнях да манарха ВКЛ; 3) тытул у пазнейшых крыніцах.

Перапляценне гэтых катэгорый стварае часам стракаты малюнак, напоўнены дробнымі дэталямі. І тут важна не памыліцца ў ацэнцы розных рэалій – не быць вельмі даверлівым да фрагментарных і выпадковых сведчанняў крыніц, не «вычытаць» сэнсы, якіх тытул не нёс. Але адначасова трэба ўмець не ўпусціць з’яўленне новай тэндэнцыі. Не будзе апраўданым пісаць пра эвалюцыю тытулатуры, сыходзячы з гістарыяграфічных парадыгм. Хутчэй сама гісторыя тытула можа адлюстроўваць гістарычныя працэсы.

Калі Літва была каралеўствам. Міндоўг быў «першым і апошнім літоўскім каралём», як у другой палове XVIII ст. яго называлі ў *Silva rerum* – сямейных дзённіках шляхецкіх сядзіб¹ (іл. 1). Першую ж згадку мы знойдзем ў Галіцка-Валынскім летапісе ў пераліку «князёў літоўскіх»: «Бяху же имена литовских князей: се старшии, Живиньбуд, Довьят, Довьспрунк, брат его Миндог, брат Довьялов Виликаиль»².

Безумоўна, тут адлюстравана «руская» (у сэнсе – усходнеславянская) тытулатура.

Ужо пасля хросту паводле лацінскага абраду (у канцы 1250 г. або пачатку 1251 г.) Міндоўг у 1253 г. каранаваяўся на караля. Менавіта як «Божай літасцю кароль Літвы» («*Dei gracia rex Letthowie (Lettowie / Littowie)*») імянуецца Міндоўг у дакументах, якія сыходзілі з яго канцылярыі на працягу 1253–1261 гг.³ (як варыянт –

¹ Гл. іл.: *Kultura Wielkiego Księstwa Litewskiego. Analizy i obrazy*. Kraków, 2006. S. 835.

² Галіцка-Волинський літопис. Дослідження. Текст. Коментар / за ред. чл.-кар. НАН України М. Ф. Котляра. Київ, 2002. С. 84.

³ Міндаў, кароль Літвыі, у дакумэнтах і сьведчаньнях = *Mindowe, rex Lithowiae, in litteris et testimonies* / уклад., пер. на беларус. мову, камэнт. А. Жлуткі. Мінск, 2005. № 1–10а. С. 23–43.

Іл. 1. «Мяндогус альбо Міндаг – першы і апошні літоўскі кароль»

Рысунак з «Гісторыі вялікіх князёў літоўскіх», перапісанай у другой палове XVIII ст. у адну з «Silva rerum» (Kultura Wielkiego Księstwa Litewskiego. Analizy i obrazy. Kraków, 2006. S. 835).

«rex Litwinorum»¹. У адным выпадку Міндоўг характэрна названы першым каралём Літвы – «*primus rex Lettowie*»².

Тут трэба разумець, хто мог складаць падобныя акты. Праблему існавання канцылярыі Міндоўга ўзняў яшчэ Марцэлі Косман, які сфармуляваў наступныя пытанні: 1) Ці была ўтворана канцылярыя пры двары Міндоўга? 2) Калі не – то хто ствараў дакументы ад імя Міндоўга?³ Але любы адказ на гэтыя пытанні прадугледжвае, што пры Міндоўгу маглі знаходзіцца каталіцкія манахі, знаёмыя з фармулярам заходнееўрапейскіх актаў.

У сваю чаргу, рымскія папы Інакенцій IV і Аляксандр IV звярталіся да Міндоўга, як да «найяснейшага караля Літвы» («*illustri*

¹ Міндаў, кароль Літвіі... № 10b. С. 43.

² Там жа. № 4. С. 29.

³ Kosman M. Kancelaria wielkiego księcia Witolda // Studia źródłoznawcze. 1969. T. XIV. S. 95–97.

rege Lithowie / illustri rege Lethovie / illustri rege Lectovie”)¹, і падобнай жа выявай звалі яго ў лістах да біскупаў і саноўнікам². Што характэрна, Рымскі Папа называе Міндоўга каралём і звяртаецца да яго так яшчэ да афіцыйнага каранавання, але пасля хросту ў 1251 г.³

Сімвалы каралеўскай улады Міндоўга, як сведчыць пячатка на акце 1255 г. даравання Селоніі Нямецкаму ордэну⁴, маюць выразныя гатычныя рысы: абруч з чатырма наверхамі ў выглядзе ліліяпадобных выступаў, пасагавае жазло з разьбянымі тронкамі і ліліяпадобным наверхам, дзяржаўны яблык⁵ (іл. 2). Адносна аўтэнтчнасці гэтага акта, як і некаторых іншых, што былі выдадзеныя ад імя Міндоўга, яшчэ ў XIX ст. узніклі сумненні⁶. Але польскі гісторык Караль Малечыньскі ў 1936 г. на падставе палеаграфічнага і дыпламатычнага аналізу, а таксама на супастаўленні прававых і гістарычных рэалій, давёў аўтэнтчнасць названага акта, выдадзенага паводле жадання Ордэна і са згоды і волі караля Літвы⁷.

У нямецка-балтыйскіх хроніках, а менавіта ў «Лівонскай Рыфмаванай хроніцы», створанай у канцы XIII ст., Міндоўг быў вядомы, як «багаты літоўскі кароль» (*der Littowen kunic rich Myndowen*)⁸;

¹ Міндаў, кароль Літвіі... № 2. С. 53; № 10. С. 65; № 16. С. 75; № 18. С. 77.

² Там жа. № 1. С. 51; № 4. С. 55; № 5. С. 57; № 6. С. 58; № 7. С. 60; № 8. С. 62; № 9. С. 63; № 11. С. 66; № 12. С. 68; № 13. С. 70; № 14. С. 72; № 19. С. 79; № 20. С. 81.

³ Там жа. № 1. С. 51; № 2. С. 53; № 4. С. 55; № 5. С. 57; № 6. С. 58.

⁴ Там жа. № 1.4. С. 28–30. Рэканструкцыя пячаткі вынесена нават на вокладку гэтай кнігі.

⁵ Барвенава Г. А. Генезіс і тыпалогія каранацыйнага плашча і іншых знакаў вышэйшай улады ў Вялікім княстве Літоўскім // *Пытанні мастацтвазнаўства, этналогіі і фалькларыстыкі*. Мінск, 2010. Вып. 9. С. 387.

⁶ *Preussische Chronik von Lukas David... mit Beifügung historischer und etymologischer Anmerkungen* / Hrsg. von Ernst Hennig. Königsberg, 1815. Bd. VII. S. 138; *Latkowski J. Mendog, król Litewski*. Kraków, 1892. S. 137(436)–141(440); *Kętrzyński W. O dokumentach Mendoga, króla litewskiego* // *Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział Historyczno-Filozoficzny*. Ser. II. Kraków, 1907. T. XXV (50). S. 202–203.

⁷ *Maleczyński K. W sprawie autentyczności dokumentów Mendoga z lat 1253–1261* // *Ateneum Wileńskie*. Wilno, 1936. R. II. S. 44.

⁸ *Livländische Reimchronik. Atskaņu Hronika / Valža Bisenieka atdzejojums no vidusaugšvācu valodas, Ēvalda Mugurēviča priekšvārds, Ēvalda Mugurēviča, Kaspara Kļaviņa komentāri*. Rīga, 1998. P. 94, v. 2450–2451.

riichen kunic Myndowen¹), «вярхоўны кароль» (hōeste konic) ці проста «кароль» (konic Myndowen²; kunige Myndowen³). Але цікава, што бацька Міндоўга (Даўгерд?) таксама названы «вялікім каралём» (vater was ein kunic grōz)⁴. Вызначэнне гэтае, паводле аўтара Хронікі, прагучала падчас перамоў жамойцкіх нобіляў з Міндоўгам, калі тыя дамагаліся ад апошняга адступлення ад хрысціянства і ад саюзу з Ордэнам. Менавіта ў час гэтых перамоў жамойты апелявалі да славы бацькі Міндоўга, таму акрэсленне «вялікі кароль» найхутчэй выступае тут як эмацыянальна афарбаваная характарыстыка велічы і славы, а не як тытул.

У Галіцка-Валынскім летапісе Міндоўг ужо ў перыяд пасля каранаванні называўся вялікім князем: «...великий князь литовской»⁵. Пра гэты вярхоўны статус Міндоўга ўсяляк падкрэсліваецца: «...бысть княжящю ему в земле Литовской.., и нача княжити одинь в всей земли Литовской»⁶. Важная дэталё – аўтар (аўтары) Галіцка-Валынскага летапісу ні разу не называе Міндоўга каралём, хоць сам каралеўскі тытул быў вядомы.

Як каралі выступаюць на старонках летапісу не толькі ўладары Венгрыі ці Польшчы, але і галіцка-валынскі «Данило ко-

Іл. 2. Рэканструкцыя выявы маеастанай пячаткі Міндоўга. Паводле матэрыялаў А. Жлуткі, выканаў В. Катовіч

Акт дарэння Нямецкаму ордэну Селоніі, кастрычнік 1255 г. // Міндаў, кароль Літвіі, у дакумэнтах і сьведчаньнях. Дак. І.4.

¹ Livländische Reimechronik. Atskaņu Hronika. P. 118, v. 3561.

² Ibid. P. 101, v. 2761; p. 113, v. 3327; p. 116, v. 3455, 3460, 3470; p. 130, v. 4093; p. 179, v. 6335.

³ Ibid. P. 118, v. 3545; p. 138, v. 4450.

⁴ Ibid. P. 180, v. 6383.

⁵ Галицько-Волинський літопис. С. 126.

⁶ Там жа. С. 126–127.

роль)¹. Такім чынам, адносна Міндоўга тытул «вялікі князь» сустракаецца толькі ва ўсходнеславянскіх крыніцах і пазначае годнасць вярхоўнага ўладара, якому ў заходніх крыніцах мог бы адпавядаць тытул «кароль».

Інфармацыя пра каранацыю Міндоўга патрапіла і ў не так даўно знойдзены амерыканскім даследчыкам М. Л. Колкерам у бібліятэцы англіканскага ўніверсітэта Trinity College у Дубліне (Ірландыя) геаграфічны трактат «Апісанне земель» («Inscriptio descriptionis terrarum»), час стварэння якога датуецца рознымі навукоўцамі ад 1255 да 1260-х гг. Аўтар трактата піша пра сваю прысутнасць на каранацыі, што выглядае зусім сенсацыйна: «Таксама на ўсход ад яе (Жамойці (Samoita). – А. Дз.) ляжыць сумежная з Руссю (Ruscie) зямля Летаўія (Lectauie), першы кароль якой Міндоўг (Mendogus) быў хрышчаны і пры каранацыі прыняў сваё каралеўства ад рымскага прастола пры маёй там бытнасці. І гэта ж пакінуў ён і сваім нашчадкам, калі б толькі належным чынам дбалі пра справу такога роду» (“Nec habet etiam ad orientem conterminam Ruscie terram Lectauie. Cuius rex primus Mendogus baptizantus est et in coronacione sua me ibidem existente regnum sum a sede Romana recipiens hoc idem reliquid suis posteris faciendum dummodo eandem ad huiusmodi factum curam adibeant diligentem”)².

Але ж унутры- ды знешнепалітычныя калізіі не дазволілі Міндоўгу працягнуць сваю дынастыю, а адыход ад хрысціянства перапыніў таксама прызнанне яго каралеўскага тытула для нашчадкаў. Міндоўг стаў «забытым каралём». Гедымінавічы, якія замацаваліся на пасадзе ВКЛ на мяжы XIII–XIV стст., пачалі ствараць уласную генеалагічную легенду пра паходжанне сваёй дынастыі, дзе не знайшлося месца для ранейшых уладароў.

Згадку пра Міндоўга мы сустракаем яшчэ ў 1322 г. у пасланні Гедыміна да Папы Яна XXII, у якім гаворыцца пра тое, што «наш папярэднік кароль Міндоўг з усім сваім каралеўствам быў

¹ Галицько-Волинський літопис. С. 116.

² Чамярыцкі В., Жлутка А. Першая згадка пра Белую Русь – XIII ст. // Адраджэнне. Гістарычны альманах. Мінск, 1995. Вып. 1. С. 148; Чекин Л. С. «Описание земель», анонимный географический трактат второй половины XIII в. // Средние века. М., 1993. Вып. 56. С. 214, 218.

навернуты ў Хрысціянскую веру» (“predecessor noster rex Myndowe cum toto suo regno ad fidem Christi fuit conversus”)¹. Увогуле ж гэты ліст меў антыордэнскую скіраванасць, і справа хрысціянізацыі Літвы звязвалася ў ім з Рыжскім арцыбіскупствам. Сучасны літоўскі даследчык Рымвідас Пятраўскас мяркуе, што ўся рыторыка, скіраваная супраць Нямецкага ордэна, узятая з паслання Рыжскага арцыбіскупа Фрыдэрыка, які ў той час знаходзіўся з Ордэнам у канфлікце. Таму ўзнікае пытанне: ці магло імя Міндоўга патрапіць у тэкст паслання Гедыміна з лівонскай гістарыяграфічнай традыцыі?²

Наступны раз імя Міндоўга ў дакументах прыгадваецца толькі ў 1413 г. – падчас спрэчкі Ягайлы і Вітаўта з Нямецкім ордэнам з-за меж Жамойці. Тады выявілася і розніца ў прававой традыцыі ўдзельнікаў перамоў. Уладары Вялікага Княства Літоўскага абгрунтавалі свае правы, запрашаючы ў сведкі «старых людзей». Нямецкія ж саноўнікі прапанавалі для азнамлення акты Міндоўга аб перадачы Жамойці Ордэну. Гэта быў своеасаблівы канфлікт паміж вуснай і пісьмовай традыцыямі. Адказы ж прадстаўнікоў ВКЛ былі досыць няўцямнымі – сапраўды, не выпадала ігнараваць прад’яўленыя пацвярджальныя папскія булы. Але што адказалі ліцвіны: маўляй, яшчэ дакладна невядома, ці ўвогуле існаваў такі кароль Міндоўг (!). А калі і існаваў, то ягоныя прывілеі для Вялікага княства не з’яўляюцца важнымі, бо зараз пануе дынастыя, продкі якой і былі сапраўднымі ўладарамі Літоўскай зямлі. А Міндоўг, падобна што, быў усяго толькі дробным князем (“unus de principibus minoribus”), які з дапамогай Ордэна спрабаваў замацаваць сваю ўладу ў Літве³.

Тое, што менавіта Ордэн быў зацікаўлены ў захаванні імя Міндоўга, сведчыць гісторыя з фальшаванымі і падрабленымі кры-

¹ *Chartularium Lithuaniae res gestas magni ducis Gedeminne illustrans = Gedimino laiškai / Tekstus, vertimus bei komentarus parengė S. C. Rowell. Vilnius, 2003. № 14. P. 38.*

² *Петраускас Р. Забытый король: Миндовг в политическо-историческом сознании литовской элиты в конце XIV – начале XVI // Литва эпохи Миндаугаса и ее соседи : исторические и культурные связи и параллели. М., 2003. С. 41.*

³ *Lites ac res gestas inter Polonos Ordinemque Cruciferorum. Ed. 2. Posnaniae, 1892. Vol. 2. P. 297–298.*

жакамі актамі караля пра дараванне Ордэну Селоніі (сёлы засялялі тэрыторыі на поўдні Латвіі і на паўночным-усходзе Літвы). На пячатках з трасумптаў (юрыдычна завераных копіяў) ад 1392 г. і 1393 г. маюцца легенды “*MYNDOWE DEI GRA REX LETTOWIE*” і “*MYNDOWE DEI GRA REX LITOWIE*” адпаведна¹. І менавіта прускія храністы XVI ст. захавалі імя Міндоўга для гістарычнай памяці – пра караля Літвы пісалі Сымон Грунаў², а таксама Лукаш Давід³, які карыстаўся іншымі шматлікімі хронікамі⁴.

Што ж засталася ў гістарычнай свядомасці эліт Вялікага Княства Літоўскага пра яе першага караля? Няўжо гэтая свядомасць спынілася толькі на інструментальным узроўні? Каралеўскую ж велічнасць Міндоўга ўжо ў другой палове XVI ст. ва ўсходнеславянскіх, польскіх і нямецкіх крыніцах адкрыў Мацей Стрыйкоўскі⁵.

Чарговы этап: «герцагі літоўскія». Наступную сістэматычную фіксацыю тытула ўладара Літвы мы знаходзім ужо пасля праўлення Гедыміна. Літва ўступіла ў культурны кантакт з ужо выбудаванай заходнееўрапейскай палітычнай сістэмай, дзе існавала строгая іерархія тытулаў. Таму для ўлады маладой дзяржавы было важным адэкватнае прачытанне ўласнага тытула межнымі манархамі. Запазычанні тут былі непазбежнымі.

У актах, якія зыходзяць ад Гедыміна, ён вельмі часта называецца «каралём Літвы і Русі (літоўцаў і русінаў)»: “*Letphinorum Ruthenorumque rex*” (1323)⁶; “*Lethowinorum Ruthenorumque*

¹ Gumowski M. Pieczęcie książąt litewskich // *Ateneum Wilenskie*. Wilno, 1930. R. VII, zesz. 3–4. S. 706–707; Гумоўскі М. Маестатавая пячатка Міндоўга // *Герольд Litherland*. Горадня, 2003. № 1–2 (9–10). Год 3. С. 24.

² Simon Grunau's *Preussische Chronik* / Hrsg. von M. Perlbach. Leipzig, 1875. Bd. 1. S. 276–279.

³ Lucas David's *Preussische Chronik, mit Beifügung historischer und etymologischer Anmerkungen* / Herausg. von E. Hennig. Königsberg, 1815. Bd. 7. S. 131–145.

⁴ Лихачёв Н. П. Материалы для истории византийской и русской сфрагистики // *Тр. музея палеографии*. Л., 1930. Ч. 2. С. 247; Лихачоў М. Пячатка-пломба Міндоўга // *Герольд Litherland*. С. 25.

⁵ Strykowski M. *Kronika polska, litewska, żmódzka i wszyskiej Rusi*. Warszawa, 1846. T. 1. S. 252; Petrauskas R. *Užmirštās karalius : Mindaugas LDK visuomenės savimoneje XIV a. – pabaigoje – XVI a.* // *Mindaugas karalius* / Sudarė V. Ališauskas. Vilnius, 2008. P. 62.

⁶ *Chartularium Lithuaniae...* № 16. P. 46.

rex” (1325)¹. Але ў тытуле сустракаецца таксама тэрмін «князь» (“dux”): “rex sive dux eidem Litwaniæ – prefatus dux”²; “Lethphanorum Ruthenorumque rex, princeps et dux Semigallie”³. Трэба нагадаць, што пісарамі ў канцылярыі Гедыміна служылі лацінскія манахі французскага і дамініканскага ордэнаў, якія і карысталіся заходнееўрапейскімі адпаведнікамі для пазначэння манарха.

Да Гедыміна ж таксама звярталіся як да «караля літоўцаў і русінаў»: “Illustri principi domino Gedemynde Dei gratia Lethwinorum Ruthenorumque regi” (Пасланне Рыжскай гарадской рады, 1322 г.)⁴. У нямецкамоўнай карэспандэнцыі Гедымін вызначаецца па «скарочанай формуле» – «кароль літоўцаў»: “konig van Lettouen” (1323)⁵. Падобнае сустракаецца і ў лацінамоўных замежных крыніцах: “Regis Letwinorum” (1324)⁶. Усё ж трэба памятаць, што з ужывання сярэднявечнага лацінскага тэрміну “rex” цяжка вывесці нейкую сістэму, бо тэрмінам “regnum” у той час пазначалі ўсялякае суверэннае дзяржаўнае ўтварэнне.

Пасля Гедыміна згадванні «каралеўскага» тытула яшчэ сустракаецца ў крыніцах. Альгерд быў «каралём Літвы» (“rex Littovie”)⁷, «вялікім каралём» (“magnus rex”)⁸, але таксама і «найвялікшым князем Літвы» (“supremus princeps Luthwanorum”⁹, “Helgerdi supreme principis Lithwanorum”¹⁰). У двух апошніх прыкладах варта зразумець азначэнне “supremus” – суперлатыў ці элатыў. Суперлатыўная форма паказвае, што існуе градацыя, параўнанне.

¹ Chartularium Lithuaniae... № 60. P. 218.

² Codex diplomaticus Prussicus: Urkunden-Sammlung zur ältern Geschichte Preussens aus dem Königl. Geheimen Archiv zu Königsberg, nebst Regesten / Hrsg. von J. Voigt. Königsberg, 1836. Bd. 2, № 114. S. 152–153.

³ Kodeks dyplomatyczny Litwy / wyd. E. Raczyński. Wrocław, 1845. S. 27–31.

⁴ Chartularium Lithuaniae... № 15. P. 42.

⁵ Ibid. № 24. P. 72; Kodeks dyplomatyczny Litwy. S. 39–40.

⁶ Chartularium Lithuaniae. № 51. P. 162.

⁷ Codex diplomaticus Prussicus. Königsberg, 1853. Bd. 4, № 33. S. 39.

⁸ Prochaska A. Przyczynki krytyczne do dziejów unji // Rozprawy Wydziału hist.-filoz. Akad. Umiej. Kraków, 1896. T. 33. S. 60.

⁹ Kodeks dyplomatyczny Księstwa Mazowieckiego, obejmujący bulle papieżów, przywileje królów polskich i książąt mazowieckich, tudzież nadania tak korporacyj jako i osób prywatnych / Przyg. J. T. Lubomirski. Warszawa, 1863. № 80. S. 73–74.

¹⁰ BCzar. Teki Naruszewicza. IV. 307. № 1.

Элатыў, паводле марфалогіі, таксама суперлатыўная форма, але па сэнсе ў ёй няма градацыі, гэта – абсалютнае значэнне. Напэўна, ужыванні ва ўказаных прыкладах азначэння “*supremus*” варта разглядаць, як суперлатыў і можа быць вытлумачанае вядучым становішчам Альгерда ў так званай дыярхіі Альгерд – Кейстут¹, калі існавала, магчыма, не дуалістычная сістэма ўлады, але прысутнічаў падзел уладных кампетэнцый у дзяржаве.

Калі ж 12 ліпеня 1372 г. заключалася перамірная дамова паміж Альгердам і вялікім князем маскоўскім Дзмітрыем Іванавічам, то ролі ўладароў былі ў дакуменце вельмі выразна акрэсленыя: «...князь великий Олгерд, своимъ брат(о)мъ, со княз(е)мъ с Кестутьемъ»². У «рускіх» граматах Альгерд стала называецца «вялікім князем»³. Літва таго часу ўяўляла сабой юрыдычна-дзяржаўную цэльнасць, на чале якой стаяў Альгерд, які і тытулюецца ў лацінамоўным дакументах “*supremus princeps*”⁴, а ў «рускіх» – «вялікі князь».

Даволі цікавым у разуменні сэнсавага напаўнення тытула літоўскага гаспадара можа стаць азнаямленне з грэкамоўнымі дакументамі Альгерда. Справа ў тым, што ў 1371 г. Альгерд меў пісьмовыя зносіны з Канстанцінопальскім патрыярхам Філафеем у справе аднаўлення кафедры Літоўскага мітрапаліта. Ліставанне гэтае вялося на грэчаскай мове і ў грамаце Альгерд называе сябе «базілеўсам / васілеўсам» (“*βασιλεὺς*”)⁵, так, як называліся і візантыйскія імператары. Ва ўсходне- і паўднёва-славянскай традыцыі

¹ Сама праблема дыярхіі ў Вялікім Княстве Літоўскім застаецца дыскусійнай (гл.: Гудавичюс Э. По поводу так называемой «диархии» в Великом княжестве Литовском // *Feodalismus Baltijas regione: Zinātnisko rakstu krājums*. Rīga, 1985. P. 35–44).

² Кучкин В. А. Договорные грамоты московских князей XIV в.: внешнеполитические договоры. М., 2003. С. 338.

³ Духовные и договорные грамоты великих и удельных князей XIV–XVI вв. / подгот. Л. В. Черепнин. М.; Л., 1950. № 6. С. 21–22 (1371 г.); АЗР. СПб., 1846. Т. 1 : 1340–1506, № 1. С. 1–2 (пасля 1340 г.).

⁴ Zajaczkowski S. Witold wielki książę litewski. 1430–1930 // *Ateneum Wileńskie*. 1930. R. VII, z. 3–4. S. 460.

⁵ Григорович В. Протоколы константинопольского патриарха XIV-го столетия // *Журн. М-ва Нар. Просвещ.* 1847. Ч. 54, Отд. II. С. 148.

гэты тытул перакладаюць як «цар». У больш даўняй традыцыі адпаведнікам вялікага князя мог быць тэрмін «архонт» – у дамоўе Русі з Візантыяй 911 г. (тэкст захаваўся ў «Аповесці мінулых гадоў») Алег названы менавіта «архонтам»¹.

Ліст жа 1371 г. адрасуецца ад імя Альгерда як «базілеўса Літвы» – “*Αλό τόν βασιλέα τών Λιτβών τόν “ Αλγεδον*”. Сам жа патрыярх (у лісце да мітрапаліта Маскоўскага Алексія) называў Альгерда тытулам, які з’яўляецца адпаведнікам тытулу «вялікі князь» (“*μεγαζ ριγαζ*”)². Уяўляецца ўсё ж пераацэнкай укладаць у выкарыстанне канцылярыстамі Альгедам тэрміна «васілеўс» маніфестацыю прэтэнзій літоўскага князя на ўладу ва ўсёй Русі³. Верагодна, складальнікам гэтага паслання быў праваслаўны падданы Альгерда, якія ведаў грэчаскую мову, хутчэй за ўсё – манах. Вельмі верагодна, што гэты канцылярыст і пераклаў ужываны адносна Альгерда тытулы “*rex Littovie*”, “*magnus rex*”, “*supremus princeps Luthwanorum*” «князь великий» як “*βασιλεύς*” («васілеўс»). Тут мелася на ўвазе адлюстраванне вярхоўнага ўладнага статусу Альгерда. Хоць, безумоўна, жаданне павысіць свой статус у вачах патрыярха прысутнічала⁴.

Брат жа Альгерда Кейстут называецца як “*rex precipuus*”⁵, але таксама «князем»⁶, “*dux Lythwanorum, dominus Trocensis, Grothensis etc.*”⁷.

Тытул «кароль літоўцаў» у ранні перыяд (да Крэўскай уніі / акту 1385 г.) суадносіцца з тытулам «літоўскі князь» як сінонім,

¹ Петрухин В. Я. Русь и Хазария: к оценке исторических взаимосвязей // Хазары / Khazars. Иерусалим ; М., 2005. С. 78.

² Голубев О. Е. Великий князь литовский Ольгерд: князь или царь? // *Studia historica Europae Orientalis* = Исследования по истории Восточной Европы. Минск, 2008. Вып. 1. С. 28.

³ Там же. С. 31.

⁴ Варонін В. Вялікія князі полацкія (канец XIV ст.) // Полацк: карані нашага радавода. Полацкая зямля як сацыякультурная прастора ўзнікнення і развіцця беларускага этнасу і нацыянальнай дзяржаўнасці : Міжнар. навук. канф., 5–6 верас. 1995 г. Полацк, 1996. С. 47.

⁵ *Codex diplomaticus Prussicus*. Bd. 4, № 2. S. 2.

⁶ АЗР. Т. 1, № 1. С. 1–2.

⁷ *Kodeks dyplomatyczny Księstwa Mazowieckiego*. № 80. S. 73–74.

асабліва ў заходніх крыніцах. Але як раз у заходніх катэгорыях манаршай улады тэрмін «кароль літоўцаў» не змог утрымацца і менавіта «князь» стаў тым тытулам, які замацаваўся за манархам ВКЛ. Але і гэты тытул перажываў трансфармацыі і доўгі час існаваў у сваёй незавершанай форме. Аналізуючы розныя варыянты тытула, варта адзначыць, што азначэнні “heres” (спадчыннік) і “dominus” (гаспадар, уладар) заўсёды адносяцца да Русі, але не да Літвы.

Сітуацыя ўскладняецца адрозненнем значэнняў слова «князь / герцаг» у розных еўрапейскіх мовах. Калі польская і ўсходнеславянская тэрміналогія ведаюць толькі аднаго “księcia” і «князя», то ў лацінскай мове існуе два тэрміны – “princeps” і “dux”; таксама і ў нямецкай мове – “Fürst” і “Herzog”. Этымалогія тытула «герцаг» выводзіцца ад верхнянямецкага “herizogo”, што літаральна азначае «той, хто вядзе за сабой войска». Такім чынам, першапачаткова, герцаг – вайсковы правадыр. Развіццё феадальна-іерархічных адносін прывяло да ўсталявання спадчыннай улады герцагаў, якія займалі другую пасля караля ступень у сістэме васальна-ленных адносін. У раздробленай жа Германіі герцаг (Herzog) стаў самастойным тэрытарыяльным князем. Вядома, у розных краінах эвалюцыя тытула мела розныя сцэнарыі, але агульную тэндэнцыю можна ўсё ж прасачыць, асабліва на нямецкім прыкладзе, які аказваў найбольшы, пасля Кароны Польскай, уплыў на развіццё іерархічных структур у Вялікім Княстве Літоўскім (дадамо, што сама Польшча адчувала несумненны ўплыў нямецкай практыкі). Герцаг, як нямецкі “Herzog” і лацінскі “dux”, эвалюцыяніраваў ад вайсковага правадыра да тэрытарыяльнага ўладара. Тытул “Fürst” і “princeps”, які таксама мог быць эквівалентам «князя», пазначае ў большай ступені палітычна-ўладарны, ганаровы, а таксама дынастычны аспект улады, чым тэрытарыяльна-ўладныя функцыі герцагаў, як “Herzog” і “dux”. Выбаршчыкі імператара ў Святой Рымскай імперыі германскай нацыі, найбольш важныя духоўныя і свецкія ўладары, былі менавіта «курфюрстамі» (Kurfürst) – князямі курыі. І тут трэба заўважыць, што ўладары Літвы XIV ст. выступаюць у нямецка- і лацінамоўных крыніцах менавіта як “Herzog” і “dux”: “Kenstutte herczoge zcu

Tracken”¹, “Skirgalo dux”², “herczok Witowt von Traken”³ (іл. 3).

Варта таксама адзначыць, што пасля падпісання Крэўскага акта 1385 г. у нямецкамоўных крыніцах знікае тэрмін “Konig” адносна вялікага князя літоўскага, калі ён не быў польскім каралём.

Апісанне абрадаў «узвядзення» літоўскіх князёў, што можа адпавядаць ранняму этапу пазней сфарміраванага цырыманіялу – каранавання, таксама адносіцца да падзей XIV ст.⁴, як гэта зроблена ў дачыненні да легендарных князёў Алігіміна і Трубуса (1302 г.) у «Хроніцы Літоўскай і Жамойцкай» (1520-я гг.):

«А потом Гермонт, князь литовский великий, умер, оставивши по себе двух сынов, Алигимина и Трубуса. А гды умер Гермонт, з[ъ]ехалися панове ж[ъ]мыйтские и литовские до Кернова, а там з Алигимином и Трубусом, сынами его, оплакавши смерти Гермонтовой, везли тело его на жеглище, яко посвященное... Там же его обычаем звыклым в шатах княжих з шаблею... з великою жалостью спалили, а потом, вершнувшись до Кернова, зараз Алигимина, старшого сына его, на князство Литовское, а Трубуса на Жомойтское князство поднесли, убравши их в шаты княжие и шапки, отдаючи им обом мечь голый и посох отцевский в руки. Посох для того, абы в дому поданных судили справедливее, а мечем границ Великого князства

Іл. 3. Першая пячатка Кейстута 1379 г. “S[igilum] KYNSTVTTE DVX + DE + TRACKEN”

Piekosiński F. Pieczęcie Polskie Wieków średnich doby Piastoeskiej (Uzupelnienie). Kraków, 1936. S. 36, Fig. 522 (odbitka: Wiadomości numizmatyczno-archeologiczne. T. XVI, R. 1934. S. 71–86; T. XVII, R. 1935. S. 55–78).

¹ Kodeks dyplomatyczny Litwy. S. 53–55.

² Ibid. S. 61 (Крэўскі акт).

³ Codex diplomaticus Prussicus. Bd. 4, № 20. S. 22.

⁴ Бычкова М. Е. Магія власти. Обряды возведения на престол. Царские регалии. М., 2009. С. 23.

Литовского и Жомойтского боронили, чуйне и сполне братерскою милостию розмножаючи»¹.

Такім чынам, мы бачым, што атрыбутамі ўлады князя былі меч («шабля») і посах, а найперш – «княжая шапка».

Які князь вялікшы? Яшчэ ў 1379 г. у нямецкамоўных паланнях, якія сыходзілі ад імя Ягайлы, ён выступае «вышэйшым князем / герцагам Літвы» (“Jagel obirster Herczoge der Littouwin”)², альбо, як у 1380 г., «вышэйшым каралём Літвы» (“Jagel obirster Herczoge der Littouwin”)³. У 1382 г. ён ужо фігуруе як «літасцю Божай вялікі кароль Літвы» (“Jagal von Gotis gnaden groser koning zcu Littawen”)⁴. Падобная варыятыўнасць азначэнняў на працягу гэтых чатырох гадоў можа сведчыць пра тое, што сам афіцыйны тытул яшчэ не ўсталяваўся. Ягайла яшчэ да каталіцкага хросту зваўся “królem”⁵, “magnus rex”⁶, “magnus dux”⁷, а таксама “obirster kung” («найвышэйшы кароль») і “obirster herczog” («найвышэйшы князь»)⁸. Усё гэта сведчыць, што ў дачыненні да ВКЛ апісальны тэрмін “rex” быў сінонімам тытула «князь».

У лацінскіх актах перад хростам Ягайлы сустракаецца азначэнне “magnus dux” (у тым ліку, у Крэўскім акце)⁹. У далейшым, у актах ад 18 лютага і 1 сакавіка 1386 г. Ягайла завецца «найвялікшы князь» (“supremus dux”)¹⁰. Гэтыя даты і тытулы сімптоматычныя, бо тое быў ужо перыяд пасля падпісання 14 жніўня 1385 г. Крэўскага акта пра злучэння Літвы з Каронай Польскай

¹ ПСРЛ. Т. 32. С. 31.

² Kodeks dyplomatyczny Litwy. S. 53–55; Codex diplomaticus Prussicus. Königsberg, 1848. Bd. 3, № 134. S. 180.

³ Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch / Hrsgb. von F. G. v. Bunge. Reval, 1857. Bd. 3, № 1153. S. 362–363.

⁴ Ibid. Bd. 3, № 1184. S. 393–394.

⁵ Kodeks dyplomatyczny Litwy. S. 64–68.

⁶ Ibid. S. 61.

⁷ Ibid. S. 69.

⁸ Ibid. S. 53, 55.

⁹ 1385 m. rugpjūčio 14 d. Krėvos aktas [Lietuvos užsieni politicos dokumentai. XIII–XVIII a. Turynėjimai] / Sud. J. Kiaupienė. Vilnius, 2002. P. 17.

¹⁰ Codex epistolaris saeculi decimi quinti / ed. A. Lewicki. Cracovia, 1891. T. II, № 7. P. 8; Codex epistolaris Vitoldi Magni Ducis Lithuaniae 1376–1430 / Coll. A. Prochaska. Cracoviae, 1882. № 24. P. 8.

у «адно цела». Ад сярэдзіны 1386 г., усталёўваецца тэрмін “princers”, а “dux” знікае з тытулатуры Ягайлы. Па хросце Ягайлы ў 1386 г. у дачыненні да яго ўжо не ўжываецца тытул «вялікі князь» (за рэдкім выключэннем). Затое пачынае выкарыстоўвацца лацінская суперлатыўная форма (найвышэйшая граматычная ступень) «найвялікшы» (“supremus”) – відавочна, таксама дзеля адрознення ад іншых літоўскіх князёў. “Princers” (лацінскае «валадар»), што таксама перакладаюць як «князь», з’яўляецца нечым большым, чым “dux” («князь»), але ж меншым, чым “rex” («кароль»). Функцыяй “princers” было адрозненне Ягайлы ад падлеглых яму літоўскіх князёў, якія зваліся “dux”, а таксама “magnus dux”. Паводле Яна Адамуса, з’яўленне тытулу “princers” магло выконваць ролю «кампенсацыі» за спыненне ўжывання тэрміна «кароль» у дачыненні да ўладара дзяржавы¹. Але, як ужо адзначалася, пераход ад “dux” да “princes” таксама цалкам адпавядаў еўрапейскай тэндэнцыі эвалюцыі значэння гэтых тытулаў.

Змены ў тытулатуры Вітаўта вельмі добра ілюструюць эвалюцыю тытула літоўскага гаспадара, тым больш, што гэта кладзецца на сетку палітычных падзей. Яшчэ ў 1384 г. Вітаўт выступае толькі як «князь Трокаў» (“herczoge czu Tracken”)², а ў 1386 г. як «князь Літоўскі і ўладар Гарадзенскі» (“dux Litwaniae ac dominus Hrodensis”)³. Усё ж палітычны кантэкст прымушаў Вітаўта больш сціпла акрэсліваць свае паўнамоцтва, у 1387 г. ён фігуруе як «князь Берасцейскі і Гарадзенскі» (“duc Brestensis at Hrodensis”)⁴. У 1388 г. Вітаўт зноў выступае як «князь Берасцейскі і спадчынік (дзедзіч. – А. Дз.) Гарадзенскі», але ўжо таксама «іншых зямель Літвы і Русі» (“Alexander alias Withowdus dei gracia dux Brzestensis at heres Hrodensis necnon aliarum terrarium Lythuaniae

¹ Adamus Jan. O tytule panującego i państwa litewskiego parę spostrzeżeń // KH. 1930. R. XLIV, t. 1, zesz. 3. S. 323.

² Codex epistolaris Vitoldi... № 13. P. 3–4.

³ Codex epistolaris saeculi decimi quinti. [T. 1 :] 1384–1492 : Ex antiquis libris formularum, corpore Naruszeviciano, autographis archivistiche plurimis collectus opera Augusti Sokolowski, Josephi Szujski. P. 1 : Ab anno 1384 ad annum 1444. Cracovia, 1891. № 5. P. 6; Akta unji Polski z Litwą 1385–1791 / wyd. St. Kutrzeba i Wł. Semkowicz. Kraków, 1892. № 11. P. 8–9.

⁴ Codex epistolaris Vitoldi... № 35. P. 13–14.

et Russie”)¹, альбо «Божай літасцю князь Літоўскі, а таксама спадчыннік (дзедзіч) Гарадзенскі, Берасцейскі, Драгічынскі, Луцкі, Уладзімірскі і іншых зямель» (“*Dei gratia dux Lithuaniae ac haeres Grodnensis, Brestensis, Drohicciensis, Luceoriensis, Wlodimiriensis et aliarum terrarum*”)². Тытул князя Гарадзенскага і Берасцейскага фігуруе ў Вітаўта і надалей – у 1389 г.³ А ў 1390 г. у пасланнях да Нямецкага ордэна Вітаўт выступае як князь Луцкі і Гарадзенскі⁴, а таксама, як князь літоўскі⁵. У 1392⁶ і 1393 гг.⁷ тытул князя літоўскага і ўладара Луцкага (+ Троцкага) маглі камбінавацца разам.

Але ёсць адзін супольны дакумент Ягайлы і Вітаўта, датаваны 1386 г., дзе апошні фігуруе як “*magnus dux*”⁸. Вакол гэтага дакумента ў свой час у польскай гістарыяграфіі разгарнулася дыскусія. Захаваліся толькі пазнейшыя копіі, а не арыгінал акта, а А. Лявіцкі адмаўляў яму ў аўтэнтычнасці, бо «ў 1386 г. пра вялікае княства Вітаўта яшчэ нікому не снілася»⁹. Ян Адамус, у сваю чаргу, звяртаў увагу на тое, што гэты дакумент вядомы нам у двух спісах, і ў абодвух Вітаўт выступае, як «вялікі князь»¹⁰. Відавочна, што ў гэтым выпадку мы маем справу з неафіцыйным тытулам.

Пасля Вітаўта эпізадычна вялікім князем крыніцы называюць таксама Скіргайлу¹¹, хоць так сябе ён не тытулаваў¹². Звы-

¹ Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej / wyd. J. Fijałek i Wl. Semkowicz. Kraków, 1948. № 14. P. 27–28; Codex epistolaris Vitoldi... № 44. P. 15; Vitoldiana. Codex privilegiorum Vitoldi Magni Ducis Lithuaniae 1386–1430 / zebrał i wyd. Jerzy Ochmański. Warszawa ; Poznań, 1986. № 9. S. 15–16.

² Vitoldiana. № 203. S. 172.

³ Codex epistolaris Vitoldi... № 53. P. 18.

⁴ Ibid. № 63, 64. P. 20.

⁵ Ibid. № 70. P. 25.

⁶ Akta unji Polski z Litwą. № 29. S. 26–27; BCzart. Perg. № 236 (арыгінал); Codex epistolaris saeculi decimi quinti. [T. I]. № 20. P. 17–18 (цнік).

⁷ Vitoldiana. № 10. S. 16–17.

⁸ Codex epistolaris saeculi decimi quinti. № 8. P. 8; Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie / pod kierow. Z. L. Radziwińskiego. Lwów, 1887. T. I : 1366–1506, № 8. S. 6.

⁹ Lewicki A. Kiedy Witold został wielkim księciem Litwy? // KH. 1894. T. VIII. S. 429, заўвага 2.

¹⁰ Adamus J. O tytule panującego... S. 327.

¹¹ Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków. № 4. S. 3–4 (1386); АЮЗР. СПб., 1863. Т. 1, № 2. С. 2 (да 1390 г.).

¹² Lewicki A. Kiedy Witold został wielkim księciem Litwy? S. 427.

чайна ж Скіргайла фігуруе ў дакументах як «Божай літасцю князь Літоўскі і дзедзіч Троцкі і Полацкі» (“*dei gracia dux Lithwanie et dominus Trocensis ac Polocensis*”)¹.

Змены ў і палітыцы, і ў лацінскай тытулатуры адбыліся пасля Востраўскага пагаднення 5 жніўня 1392 г., паводле якога Вітаўт разарваў саюз з Нямецкім ордэнам і афіцыйна стаў пажыццёвым намеснікам Ягайлы ў Літве. Цяпер Вітаўт рэгулярна завецца як «князь Літоўскі» (“*Dei gratia dux Lithuaniae, Dominus et Haeres Trocensis, Lucensis*”)². Адразу пасля Востраўскага пагаднення ў сваім лісце да ваяводаў, намеснікаў і цівуноў “*po wszeu moyeu dierzawue*” ў справе хросту літвы і русінаў, якія пажадаюць гэтага, Вітаўт зноў імянуе сябе вялікім князем³. Безумоўна, гэта дакумент унутранага ўжытку. Але, і гэта важна адзначыць, у кірылічных прывілеях Вітаўт рэгулярна выступае як «великий князь» у 1393⁴, 1396⁵ і 1399 гг.⁶

Затое ў паручыцельстве перад Ягайлам за князя Андрэя Полацкага ў 1394 г. Вітаўт выступае ў аднолькавым статусе са Скіргайлам, як князь літоўскі: “*Nos Witowdus dei gracia, Skirgello eadem gracia duces Litwanie*”⁷. Але калі ў 1395 і 1396 гг. Вітаўт падпісвае замірэнне з Ордэнам, ён тытулуе сябе «Божай літасцю вялікі князь літоўскі» (“*Wir Witovt von gotes gnaden grosfurste zu Littowen etc.*”⁸; “*Wir Alexander, andirs Wytowt, von Gots ganden grosfurste zu Littawen etc.*”⁹), як і ў зносінах з Дэрпцкім біскупам (“*Alexander alias Witoldus dei gratia magnus dux Lithuaniae Trocensis et Luceoriensis*”)¹⁰.

¹ *Codeks epistolaris Vitoldi Magni Ducis Lithuaniae*. № 33, 47. P. 11, 16 (1387, 1388).

² *Vitoldiana*. № 10. S. 16.

³ *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej*. № 23. S. 39.

⁴ *Vitoldiana*. № 11. S. 17.

⁵ *Codex epistolaris Vitoldi Magni Ducis Lithuaniae*. № 127. P. 41.

⁶ *Vitoldiana*. № 16. S. 22; № 17. S. 23.

⁷ *Akta unji Polski z Litwą*. № 35. S. 32; *Codex epistolaris Vitoldi Magni Ducis Lithuaniae*. № 109. P. 35–36.

⁸ *Codex epistolaris Vitoldi Magni Ducis Lithuaniae*. № 117. P. 39–40.

⁹ *Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch / Hrsgb. von F. G. v. Bunge*. Reval, 1859. Bd. 4, № 1422. S. 130–131.

¹⁰ *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej*. № 26. S. 42 (дакумент вядомы паводле пазнейшага запісу ў Метрыцы ВКЛ).

Досьць нечаканым выглядае ўжыванне ў акце 1395 г. у тытуле Вітаўта азначэння “*princes supremus Lytuanie etc.*”¹, яўна спісанага з тытулатуры Ягайлы. Гэты дакумент не вядомы нам паводле арыгінала, але, магчыма, у ім выявіліся памкненні Вітаўта і яго атачэння да падвышэння ролі князя. Таксама ў лацінскіх дакументах, датаваных, у прыватнасці, каля 1398 г., у дачынненні да Вітаўта сустракаецца тытул “*Dei gratia Dux magnus Lithuanogum*”² (гэты акт вядомы толькі ў пазнейшых копіях). Але ў сумесным акце Ягайлы і Вітаўта, складзеным у Лідзе 20 мая 1397 г., які захаваўся ў пергаменным арыгінале, рэальная дынастычнае і палітычнае лідарства пазначана вельмі выразна – Вітаўт тут менавіта «толькі» «князь Літоўскі»: “*Wladislaus Dei gracia rex Polonie Lithuanieque princes supremus et heres Russie etc. et Allexander alias Witowdus eadem gracia dux Lithuanie dominiisque Trocensis etc.*”³

Варыятыўнасць тытулатуры Вітаўта і яе эвалюцыю на працягу 1384–1399 гг. можна праілюстраваць у выглядзе табліцы.

Увогуле ж, Вітаўт вёў палітыку «здзейсненых фактаў», загадзя праclamуючы рэчы, да якіх трэба было імкнуцца. «Вялікім князем» Вітаўт стаў тытулаваць сябе ў знешніх зносінах (у нямецкамоўных дакументах) у 1395 г. Ад 1396 г. гэты тытул фігуруе ўжо ў лацінскіх лістах Вітаўта. Пры гэтым яшчэ раней, у 1392 г., у кірылічнай дакументацыі Вітаўт рэгулярна называў сябе «вялікім князем»⁴.

Сістэматычна ж звацца «вялікім князем» Вітаўт пачынае ад 1401 г. – пасля так званай Віленска-Радамскай уніі. 18 студзеня 1401 г. на Віленскім з’ездзе кароль Ягайла ўрачыста надаў Вітаўту Літву пажыццёва. Там жа, на Радзе, Вітаўт быў абвешчаны вялікім князем. Гісторыкі адзначаюць, што падчас гэтай працэдуры адбылася інстытуалізацыя літоўскай Рады – у адносінах

¹ Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej. № 25. S. 41; Vitoldiana. № 13. S. 19.

² Vitoldiana. № 15. S. 22.

³ Ibid. № 14. S. 20.

⁴ Skurvydaitė L. Lietuvos valdovo Vytauto titulatūra : Kada Vytautas ima tituluotis Didžioju kunigaikščiu // Lietuvos istorijos studijos. 2000. № 8. P. 17.

Прыклады варыянтаў тытулагуры Вітаўта на працягу 1384–1399 гг.

Год	Тытул	Дакумент
1384	Wigand von Gotis gnaden herczoge czu Tracken	Вітаўт аддае сябе пад апеку Ордэна
1386	Alexander alias Wytold dei gratia dux Litwaniæ ac dominus Hrodensis	Вітаўт скіроўваецца ў Літву з дазволу польскай каралевы і польскіх санюнікаў
1386	magnus dux Vytołth Lithuanie	Сумесны акт з Ягайлам, прывілей (аўтэнтычнасць дыскусійная)
1387	Alexander alias Witoldus dei gracia duc Brestensisi at Hrodensis etc.	Вітаўт ад імя караля Ягайлы дае гарантыі Бенядыкту, ваяводзе Галіцкаму
1388	Alexander alias Withowdus dei gracia dux Brzestensis at heres Hrodensis necnon aliarum terrarum Lythuanie et Russie	Прывілей Вітаўта віленскаму касцёлу
1388	Dei gratia dux Lithuanie ac hæres Grodnensis, Brestensis, Drohiciensis, Luceoriensis, Wlodimiriensisat et aliarum terrarum	Прывілей Вітаўта яўрэям Бярэсця
1389	Allexander alias Wytowt dei gracia duc Hrodensis Bre-stensis etc.	Вітаўт заключае прымірэнне з Скіргайлам
1390	Wir Wythout von gotis gnadin herczog czu Luczik und czi Garthin / Wir Witawt von gots gnaden herzog zcu Lutzik und zcu Garten	Лісты да Ордэна
1390	Wir Witowd von gotis gnaden herczog czu Littouwe	Ліст да Ордэна
1392	Witowdus dei gratia dux Lithuanie dominus Trocensis i Luczensi etc.	Востраўскае пагадненне. Вітаўт прызнае вярхоўную ўладу Ягайлы
1392	Wytold von Gottes genaden herzog zu Lithauen hern zu Luck und andern lande	Ліст Вітаўта ў справах прымірэння са Скіргайлам

Год	Тытул	Дакумент
1392	От хуызда wyelkego Wytuwtha	Ліст Вітаўта да ваяводаў, намеснікаў і цівуноў «па ўсёй маёй дзяржаве»
1393	Alexander alias Witowdus, Dei gratia Dux Lithuaniae, Domini et Heres Trocensis, Lucensis	Наданні Вітаўта дамініканам маёмасці ў Луцкім павеце
1393	Мы великий князь Витовт	Ліст Вітаўта ў справах зямельных спрэчак
1394	Witowdus dei gracia dux Litwaniae	Паручыцельства перад Ягайлам за князя Андрэя Полацкага
1395	Wir Witovt von gotes gnaden grosfurste zu Littowen etc.	Вітаўт пацвярджае замірэнне з Ордамам
1395	Nos Alexander alias Vitowdus dei gracia princeps supremus Lutuanie etc.	Прывілей Вітаўта
1396	Wir Alexander, andirs Wytowt, von Gots ganden grosfurste zu Littawen etc.	Вітаўт заключае замірэнне з Ордамам
1396	Мы великий князь Витовт	Прывілей Вітаўта
1396	Alexander alias Witoldus dei gratia magnus dux Lithuaniae Trocensis et Luceoniensis	Дамова Вітаўта з Дорпатам
1396	Alexander alio nomine Witoldus Dei gratia dux Lithuanie castellianus Trocensis ac Lucensis etc.	Вітаўт дазваляе купцам вольна перамяшчацца па краю ¹
1397	Alexander alias Witowdus eadem gracia dux Lithuanie dominusque Trocensis etc.	Сумесны прывілей Ягайлы і Вітаўта
[1398]	Witoldus, Dei gratia Dux magnus Lithuanorum	Прывілей Вітаўта
1399	Мы великий князь Витовт	Прывілей Вітаўта

¹ ВСЗар. Teki Naruszewicza. IV. 237. № 89–92. Pag. 105–108.

да Польшчы яна ўпершыню выступіла як асобны дзяржаўны орган¹. На сваім з'ездзе ў Радаме 11 сакавіка 1401 г. польскія сенатары пацвердзілі акт, выдадзены ў Вільні. Ян Адамус адзначае, што ад 1398 і 1401 гг. Вітаўт выступае ўжо як самастойны князь². Але і пасля 1401 г. ён, па-сутнасці, не стаў суверэнным уладаром – адмовіўся ад сваёй вотчыны на карысць Польшчы, пагадзіўся з тым, што літоўскія ўладанні пасля ягонай смерці адыдуць да Кароны. Намеснікі ж найважнейшых зямель зноў склалі прысягі на вернасць Ягайле. Фактычна, Вітаўт з намесніка пераўтварыўся ў рэнта.

Летапісец XVI ст. даволі падрабязна апісаў цырымонію «ўзвядзення» Вітаўта ў 1401 г.: «...при бытности Ягейла кроля и крелевой и всего сенату полского на столицу Великого князства Литовского, Витолт на мейстат был проважен в костеле святого Станислава в замку Виленском и там подвышшоный Витолт от Андрея Возилока, бискупа виленского, и был убранный в шапку княжую и шаты к таму належачие, там же ему меч голый и посох маршалок литовский великий и печать княжую отдавал ведлуг обычая, также и Анна княжна его з ним была поднесена як княгиня литовская. По том триумфъ кротофили, церемониям тым служачие и належитые, кроль и Панове литовские отправовали, будучи все рады покою, который при Витолте сподевалися...»³.

У адрозненні ад паганскага рытуалу, апісанага для пачатку XIV ст., цырымонія «паднясення» Вітаўта была хрысціянскай. Апроч таго, да кляйнотаў – атрыбутаў улады («шапкі княжай», мяча і посаху) дадавалася пячатка (іл. 4).

Вялікакняжацкая карона (мітра) адрознівалася па форме ад каралеўскай і мела сваім прататыпам спалучэнне металічнага абруча і шаўковага нагалоўніка (шапкі) са сферычным верхам пурпурнага альбо сіняга колеру. Шапка аздаблялася аколкам, нярэдка футравым (іл. 5)⁴.

Усё ж у актах Вітаўта час ад часу з'яўляецца тытул “supremus dux”. Зразумела, гэтыя акты тычацца надання прывілеяў унутры

¹ Prochaska A. Dzieje Witolda wielkiego księcia Litwy. Kraków, 2008. S. 93–94.

² Adamus J. Państwo litewskie w latach 1386–1389. Wilno, 1935. S. 15–79.

³ ПСРЛ. Т. 32. С. 69.

⁴ Барвенава Г. А. Генезіс і тыпалогія каранацыйнага плашча... С. 388.

Іл. 4. Маестатная пячатка Вітаўта
1407 г.

Siegel des mittelalters von Polen, Lithauen, Schlesien, Pommern und Preussen ein Beitrag zur Förderung diplomatischen, genealogischer, numismatischer und kunstgeschichtlicher Studien über ursprünglich slavische Theile der preussischen Monarchie mit XXV Kupfertafeln / Hrsg. Fr. A. Vossberg. Berlin, 1854. Taf. 22.

ад 1401 г. Вітаўт становіцца «вялікім князем». Вырашальным жа ў эвалюцыі тытула лічыцца 1411 г., калі Ягайла прызнае за Вітаўтам тытул “magnus dux”⁶. Як мы бачылі вышэй, дакументы могуць даць нам куды багацейшую карціну, чым любая гістарыяграфічная схема. Але сапраўды можна казаць пра тэндэнцыі ў частаце ўжывання таго ці іншага тытула. Сам жа Адамус задаецца пытаннем: ці меў тытул Вітаўта “magnus dux” 1411 г. прававое значэнне адносна вярхоўнай улады?

¹ Vitoldiana. № 18. S. 24; № 70. S. 70.

² Ibid. № 19. S. 25.

³ Ibid. № 20. S. 26; № 21. S. 27.

⁴ Skurvydaitė L. Lietuvos valdovo titulas ir valdžia XIV a. – pab. XV a. viduryje // Lietuvos istorijos studijos. 1999. № 7. P. 20.

⁵ Zajaczkowski S. Witold wielki książę litewski. S. 459.

⁶ Adamus J. O tytule panującego... S. 328.

дзяржавы (каля 1405 г., 1407)¹. Як варыяцыя гэтага тытула мог выступаць у 1407 г. “dux maior”². Найбольш пашыраны тытул Вітаўта ў першае дзесяцігоддзе XV ст. – “magnus dux”³, але ж у афіцыйных зносінах з Польшчай да 1411 г. пазбягаў так тытулаваць сябе⁴. Ягайла ж застаецца суверэнам дзяржавы – “princeps”, а тэрмін “dux” знікае з яго тытулатуры. Гэтыя праўна-палітычныя адносіны паміж Ягайлам і Вітаўтам, як адзначае Станіслаў Заянчкоўскі, найдакладней падмацоўваюцца далейшай дзяржаўнай практыкай⁵. Супрэмацыя Ягайлы падкрэслівалася і ў Гарадзельскім акце.

У 1930 г. Ян Адамус прапанаваў сваю схему развіцця тытула Вітаўта. Паводле гісторыка,

Іл. 5. Вітаўт Вялікі. Другая палова XVII ст., з Берасцейскага кляштара аўгустынаў

ўсёй дзяржавы перажывала значныя змены. Яшчэ і пасля Крэва (1385 г.) у крыніцах як назоў дзяржавы фігуруюць такія азначэнні, як *terra Letouie et Russie; terra Lithuaniae; terra Litwanorum; in partibus Litwanie; land czu Littawn; unsere lande alze Littawen, Ruessen und anderswo wo si gelegen sind; terrae Litwania et Russia; Lettowerland, Rutzenland* і г. д. І тут трэба зрабіць важнае ўдакладненне – усё гэта апісальныя назвы, але не афіцыйны тытул дзяржавы!¹ Толькі ў 1419 г. у дакуменце Ягайлы і Вітаўта сустракаецца назва “*ducatus Lythwanie*”². А тытул “*Magnus Ducatus*”

Але і паходжанне двухчастковага тэрміна «вялікі князь» адносна манарха Літвы выклікае дыскусіі ў гістарыяграфіі. Ян Адамус выказваў меркаванне, што двухчастковы тытул «вялікі князь», «найвышэйшы князь» паўстаў напэўна з мэтай адрознівання “*seniores duces*” ад іншых князёў (службовых). Працягваючы сваю думку Адамус робіць наступнае ўдакладненне: «...а таксама пад уплывам распаўсюджанага рускага тытула вялікі князь». У такім разе тытул «вялікі князь» не быў выключным тэрмінам уладара дзяржавы, а таксама выкарыстанне гэтага тытула падлеглымі Ягайле князямі не было маніфестацыяй імкнення да заняцця становішча, роўнага з Ягайлам.

«Дзень народзінаў» Вялікага Княства Літоўскага. У другой палове XIV ст. сама назва

¹ Adamus J. O tytule panującego... S. 330.

² Codex epistolaris Vitoldi... № 845. P. 459.

фіксуецца ў наданнях ад 2 студзеня 1430 г. (“in terris nostris ducatus magni Lithuanie”)¹ і далей пачынае выкарыстоўвацца рэгулярна.

Парадак усталявання і ўжывання тытула «вялікі князь» выглядае наступным чынам: найперш тытул Ягайлы (1386 г.), потым тытул Вітаўта (1411 г.), у далейшым тытул дзяржавы (1430 г.). З гэтым звязана гіпотэза Адамуса, што тытул дзяржавы быў утвораны ад тытула вялікага князя Вітаўта. У такім разе Вітаўт не атрымаў тытула Ягайлы, а таксама не стварыў свайго тытула ад назвы дзяржавы. Атрымліваецца, што тытул дзяржавы быў утвораны ад тытула Вітаўта.

У 1411 г. тытул “magnus dux” выконваў функцыю адрознення Вітаўта ад іншых князёў дзяржавы і не быў яшчэ тытулам манарха. Толькі з 1430 г. тытул “magnus dux” становіцца канчаткова адпаведным з назваю дзяржавы менавіта праз утварэнне такой назвы – Вялікае Княства Літоўскае. Досыць часта выкарыстоўвалася яшчэ формула “Magnus Ducatus Lithuania et Rusie”. Пакуль каля 1450 г. не наступіла стабілізацыя назвы і найбольш пашыранай стала менавіта “Magnus Ducatus Lithuania”. Звязанае гэта было, як уяўляецца, з прыўнясеннем новай прававой аднароднасці ў статус вялікага князя літоўскага і самога Вялікага Княства Літоўскага.

Высновы. Пералічваючы розныя варыяцыі тытулатуры ўладароў дзяржавы, што стане нам вядомай, як Вялікае Княства Літоўскае, а таксама выяўляючы тэндэнцыі ў замацаванні таго ці іншага тытула, варта помніць пра складанасць гістарычных маляўнічых і ўмоўнасць гістарыяграфічных схем. Каб не заблытацца ў дэталях, неабходна размяжоўваць тытул, як: 1) пазначэнне ўладнай ролі той ці іншай асобы ў дзяржаве («апісальны тытул»)²; 2) намінальны тытул, які выяўляе палітычную праграму («тытул-праграма»); 3) афіцыйна-прававы тытул («афіцыйны тытул»).

¹ Codex epistolaris saeculi decimi quinti / ed. A. Lewicki. Cracovia, 1894. Т. III ; Dodatek, № 5. S. 503.

² Эдвардас Гудавічус называе такія тытулы «побытавым тытулаваннем» (Гудавічус Э. История Литвы с древнейших времен до 1569 года. М., 2005. С. 97).

Да самага пачатку XV ст. тытул манарха Літвы не набыў завершанасці. На гэтым шляху маецца такі ярскравы эпізод, як афіцыйнае валоданне Міндоўгам каралеўскім тытулам. У далейшым, пасля ўнутраных закатаў і адступлення Міндоўга ад хрысціянства, каралеўскі тытул выкарыстоўваўся адносна ўладароў Літвы як апісальны, бо прававая і сакральная дактрыны прызнавалі каралеўскую годнасць толькі за тымі ўладарамі Еўропы, якія атрымалі карону са згоды Папы ці імператара. Пра апісальны, а не іерархічны характар тытула «князь» у Літве другой паловы XIII – першай чвэрці XIV ст. сведчыць пазначэнне ў заходніх крыніцах уладароў гэтай дзяржавы як «кароль»: “rex” і “konig”.

Надалей манархі Літвы менаваліся князямі ці вялікімі князямі, але таксама ў апісальным, а не афіцыйна-прававым сэнсе – таму і сустракаюцца такія разнастайныя варыяцыйныя формы тытулаў. Прытым у заходнееўрапейскай традыцыі літоўскі князь ужо адпавядаў герцагу (dux). Такое «паніжэнне» статусу ўладара Літвы ў вачах яго заходнееўрапейскіх контрагентаў ды храністаў было своеасаблівай «платай» за далейшую палітычную інтэграцыю, ці, скажам мякчэй, за ўцягванне Літвы ў еўрапейскія зносіны.

Можна сцвярджаць, што ўсталяванне тытулатуры манархаў Літвы адбывалася пад уплывам «русінскай» традыцыі, пра што сведчыць і выкарыстанне літоўскімі князямі кірылічнай пісьменнасці на такіх сімвалах улады і суверэнітэту, як пячаткі і манеты. І вось тут паўстае сур’ёзнае пытанне – у якіх суадносінах уплыву знаходзіліся гэтыя два чыннікі, «лацінскі» і «рускі», у справе ўсталявання афіцыйнага тытула манарха Літвы? Праблема гэтая заблытаная, перш за ўсё з-за «несіметрычнасці» корпуса крыніц – лацінскія звесткі XIII – першай паловы XIV ст. прадстаўленыя ў большасці актавымі крыніцамі, у той час як «рускія» (кірылічныя) паведамленні ўтрымліваюцца пераважна ў наратыўных крыніцах (летапісах). Тым не менш можна сцвярджаць, што на практыку тытулавання манархаў Літвы адначасова ўплывалі абедзве традыцыі.

Праблема тытулатуры абвастрылася, калі Ягайла пасля Крэўскага пагаднення 1385 г. стаў яшчэ і польскім каралём. Таму

ў яго тытуле такім рэгулярным азначэннем стала суперлатыўнае “supremus” – найвялікшы (князь).

Але канчатковае ўсталяванне, канстытуяванне тытула «вялікага князя» як валадара, так і дзяржавы, адбылося ў рэаліі абмежаваных дынастычных правоў Вітаўта, дзякуючы яго амбіцыям, няспраўджаным спадзяванням, таленту палітыка. У гэтым акце тытулавання і зліліся абедзве культурныя практыкі – лацінская і «руская». Сама дзяржава таксама, нарэшце, займела сваю формулу назвы – Вялікае Княства Літоўскае (варыянт: Літоўскае і Рускае). Гэта афіцыйная назва дзяржавы была ўтворана ад тытула манарха. Адбылося гэта досыць позна – самая ранняя фіксацыя назвы Вялікае Княства Літоўскае датуецца 1430 г.

Да таго ж у гэтым важным статусна-прававым акце была закладзена і вялікая праблема далейшай эмансіпацыі Вялікага Княства Літоўскага. Нарэшце, пры Вітаўце ранейшыя апісальныя назвы атрымалі сваё іерархічнае афармленне. Але гэты працэс прыпаў на пачатак паўставання Ягелонскай сістэмы дзяржаў, дзе галоўным партнёрам стала Карона Польская. І калі раней «вялікі князь» мог апісальна трактавацца ды перакладацца і як “rex” ці “König”, то цяпер заняў пэўна вызначанае месца ў строгай іерархічнай лесвіцы манархаў Еўропы. У пэўным сэнсе, такі меншы статус суверэна, у параўнанні з каралём, быў платай за больш позняе ўваходжанне Вялікага Княства Літоўскага ў лацінскую Еўропу.

Ніна Скеп’ян (Прага, Чэхія)

СТАЎЛЕННЕ ДА УНІ З КАРОНАЙ ПОЛЬСКАЙ КАНЦЛЕРАЎ ВЯЛІКАГА КНЯСТВА ЛІТОЎСКАГА Ў СЯРЭДЗІНЕ XV – ПЕРШАЙ ТРЭЦІ XVI ст.

Шматвяковыя стасункі Вялікага Княства Літоўскага і Кароны Польскай былі вельмі цеснымі. Гэты бачна па вялікай колькасці заключаных абарончых, персанальных, дынастычных і палітычных саюзаў, развіццё якіх прывяло да стварэння новай дзяржавы ў Еўропе – Рэчы Паспалітай Абодвух народаў. Уніённыя працэсы